

Memòria
de Mallorca

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 41 / Octubre 2017

Edicions

Moriren dues vegades

Antoni Tugores Manresa, 2017
Ed. Lleonard Muntaner

'Moriren dues vegades' és l'intent de recompondre la història i la dignitat de les cinc infermeres assassinades a Mallorca el setembre de 1936.

Un dels episodis més obscurs de la Guerra Civil a Mallorca és l'assassinat de cinc infermeres catalanes a Manacor. Van arribar a Mallorca amb l'expedició d'en Bayo, però el 3 de setembre l'expedició va reembarcar, deixant a terra alguns camarades, entre ells, les cinc infermeres. L'endemà mateix van ser capturades i exhibides com un trofeu de guerra pels falangistes. Les varen sotmetre a tota mena de vexacions i el 5 de setembre les executaren en un acte públic. Immediatament, la propaganda feixista va escampar la falsa notícia que eren dones dedicades a la prostitució i de cap manera eren sanitàries de la Creu Roja. Aquesta és, segons Antoni Tugores, la segona mort de les cinc infermeres: l'escarni a què van ser sotmeses i el posterior vel de silenci.

Un país sense memòria

El relator especial de Nacions Unides del Consell de Drets Humans, Pablo de Greiff, li ha tret els colors a Espanya en relació a nul·la disposició del Govern a reparar a la víctimes del franquisme: Espanya ha ignorat completament les seves obligacions internacionals en aquesta matèria i fins i tot impedeix la recerca de les violacions de drets humans del passat, en particular els delictes de tortura i desaparicions forçades; entorpeix la recerca empresa per la Querella Argentina negant l'extradició de càrrecs franquistes sobre els quals pesava ordre de detenció; la Justícia no investiga els crims del franquisme emparant-se en la prescripció d'aquests delictes mitjançant la interpretació restrictiva per la Llei d'Amnistia de 1977, contradient el Dret Internacional ja que el delicte autònom de desaparició forçada és imprescriptible; l'Estat nega qualsevol tipus de gestió de les exhumacions i identificació de les restes, atès que la Llei de Memòria Històrica actualment manca de pressupost, obligant a familiars i associacions a finançar la cerca de les restes... la llista de desistiments de funcions per part de l'Estat espanyol és enorme i no obeeix a les seves pròpies lleis ni als seus acords internacionals, d'obligat compliment. En aquest particular, com en punts altres, entre el poder executiu, legislatiu i judicial no existeix la deguda separació que una democràcia de debò necessita. L'últim exemple d'això ho tenim en l'arxiu de la causa per crims de lesa humanitat arran de l'exhumació de la fossa de Porreres, l'excusa: la Llei d'Amnistia; a Espanya hi ha víctimes 'VIP' que compten amb tot el suport i reconeixement institucional –econòmic i moral– i víctimes invisibles –de segona categoria–, les quals només han obtingut el buit i l'oblit en el temps.

El Govern d'Espanya ha oblidat els acords amb els quals es va comprometre el 20 de novembre de 2002 (casualitat de l'efemèride), quan el Partit Popular va condemnar –a la fi– l'alçament del 18 de juliol de 1936, pactant amb tots els grups parlamentaris una resolució, en la qual, a més de la condemna expressa al cop militar assumia la necessitat d'un reconeixement moral als qui van patir la repressió de la dictadura franquista, prometent ajudes per obrir les fosses. El PP anterior-

Continua

ment s'havia negat en múltiples ocasions ha aprovar una resolució de condemna contra l'alçament militar. Tenint en compte aquesta resolució de 2002 i que la dotació de Llei de Memòria Històrica és "0" com es pot qualificar aquesta cucavella política, **com a amnèsia, o millor dit, cinisme... Popular?**

A més de contradir-se també sap reafirmar-se, com en el 2013, com quan tots els partits, a iniciativa de CiU, van proposar la tipificació com a delictes d'apologia i enaltiment del franquisme l'exhibició de simbologia associada al règim franquista. No és una prioritat per a aquest país perseguir l'enaltiment dels símbols que van subjugar a la meitat de la seva població, però no es pot ser equidistant, i molt menys condescendent, davant ideologies incompatibles amb la Democràcia; al feixisme no se li discuteix, se li combat. Una democràcia sòlida necessita de forts fonaments per consolidar-se davant les amenaces que l'envolten. Doncs la nostra té els peus de fang, ja que s'assenta sobre la desmemòria i la ignomínia de milers de desapareguts que resten en fosses comunes precisament per defensar la Llibertat i la Democràcia.

Crèdits:

Han col·laborat:

Pedro de Echave
Nico Escanilla
Francesc Tur Balaguer
Antònia Mercadal Serra
Blai Guevara

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blai Guevara

Temps de la Memòria
és el butlletí trimestral
de l'Associació Memòria
de Mallorca. DL: PM 311-2014

La publicació no es fa
responsable de les opinions
dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte
amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

Darrerament estam assistint a un augment preocupant de l'exaltació d'un patriotisme primari i excloent, que pot derivar en una espiral d'odi i violència més propis d'uns altres temps. Apel·lar a aquests sentiments identitaris és molt propi d'aquests temps convulsos on és molt senzill desviar el malestar d'un poble cap a un altre lloc, i ja se sap que no hi ha res que uneixi més a una societat dividida que tenir un enemic comú, i aquest és tot aquell que difereixi gens ni mica d'aquesta entelèquia anomenada Pàtria com si d'una veritat universal o una llei natural es tractàs. Què hem fet malament, o què no hem fet durant aquests últims 40 anys de transició democràcia perquè els seus valors estiguin tan poc arrelats entre la ciutadania: la promoció de la desmemòria, on no calia mirar enrere; la desafecció cap a la política, deixant les regnes de l'activisme i de la lluita política als partits, i l'escassa pedagogia dels valors democràtics han conformat un mapa social, on aquests 40 anys d'absentisme social, polític i cultural per gran part de la ciutadania donen com resultat una societat tremendament individualista, fàcil de manipular, carent de referents i de plans de futur, immersa en un consumisme feroç que exerceix de balsàmic sedant de consciències, alienada de desmemòria. Aquest país té un problema clavat en el seu subconscient i reconèixer-ho és el principi per a poder resoldre-ho: **desmemòria** –perquè no hi ha temps que no torni–, **i si se n'oblida el relator de De Greiff sempre podrà refrescar-li la memòria, ara que Espanya, amb més de 100.000 desapareguts a les cunetes, formarà part del Consell de Drets Humans de l'ONU.** ■

El passat dia 17 juliol es va celebrar a l'Auditori de Porreres la pre-estrena del documental "Si-

lenci Trencat, la Fossa de Porreres". Unes 200 persones acudiren a un acte molt emotiu i al debat posterior amb la presència de Caterina Moyà, filla de desaparegut; Nicolau Escanilla, arqueòleg participant en l'exhumació; Joan Carles Martorell, director d'IB3 i Pedro de Echave director del documental i membre de Memòria de Mallorca. La presentació i moderació de l'acte fou a càrrec de la nostra companya Dolors Marín.

L'endemà, dia 18 de juliol, el documental va ser emès per la Televisió Pública Balear obtenint unes molt bones dades d'audiència tant el dia de l'emissió com els dies posteriors en les seva versió "online".

Des de Memòria de Mallorca **volem seguir impulsant treballs com aquest i animar a les autoritats i als responsables dels mitjans públics a continuar donant-los suport.** ■

Il·luminant totes les estades

Nico Escanilla

Fa pocs dies, llegia una entrevista a la premsa, a l'historiador Fermin Eskieta, on citava una estrofa del poeta Luis Rosales en referència a l'actual demanda social per recuperar la memòria històrica. Aquesta deia: "il·luminar las estancias hasta dejar la casa encendida". A aquesta estrofa li afegiria una de les principals reiteracions de Paco Etxeberria, director de les exhumacions durant els treballs d'excavació a la fosa de Porreres: fer-ho amb total NORMALITAT. Perquè en una societat democràtica, la recuperació de la memòria ("il·luminar les estàncies del tabú, la por, la repressió i els assassinats comesos entre el 18 de Juliol de 1936 i el 27 de setembre de 1975"), ha de ser un acte de normalitat, un deure com a societat i un dret fonamental per als familiars de les víctimes.

Però aquesta normalitat que just ara comencem a assolir, no hauria estat possible sense l'ingent esforç i sacrifici, molts cops sol·litari, de les companyes i companys de Memòria de Mallorca i sense la valentia dels familiars i representants polítics (principalment dones) que han donat el pas necessari perquè es puguin il·luminar les estàncies d'aquestes habitacions de la nostra història que durant 70 anys només han sentit els cruixits de la por. I en aquest punt, m'agradaria reconèixer la valentia dels familiars i les persones implicades en l'exhumació de la fosa de Sant Joan, per encendre aquella primera llum al juny del 2014.

Nosaltres, els arqueòlegs i arqueòlogues, som el darrer esgraó d'aquest mecanisme. Som l'eina utilitzada en el moment en que per fi les penombres del dubte s'esvaeixen. On les suposicions i llegendes es fan reals al treure la ruïna que les cobreixen. Un moment impossible sense tot l'esforç previ (molts cops de suor i llàgrimes sobre la sang vessada), que ens permet fer la primera palada de terra. Un instant en que tot aquest esforç pren sentit. Evidentment, per als arqueòlegs i arqueòlogues és impossible que tota l'emotivitat continguda i reprimida no ens commogui com a persones però, si volem mantenir aquesta llum encesa, si volem seguir il·luminant moltes altres estances que encara queden a la penombra de la història, i transmetre la comprensió social que representa la memòria a les víctimes de la repressió feixista, hem de seguir desenterrant amb normalitat i la màxima professionalitat la terra que cobreix les fosses de les víctimes. I és amb aquests dos ter-

mes, normalitat i professionalitat, que definiria les tres setmanes que va durar l'excavació de les vuit fosses i la recuperació de les 55 persones assassinades i enterrades dins elles. Una normalitat i professionalitat assolida per un equip com Aranzadi, format per forenses, historiadores, antropòlogues i arqueòlogues i un nombrós grup de voluntaris i voluntàries. Un equip de persones compromeses amb una enorme humanitat, als que no puc deixar d'agrair la possibilitat de treballar amb ells i elles. Però una normalitat també aconseguida gràcies als familiars de les víctimes, als veïns de Porreres, a l'associació Memòria de Mallorca i als representants polítics que van facilitar les condicions perquè fos possible.

No hem d'oblidar que encara queden fosses per desenterrar al cementiri de Porreres, i esperem poder retornar totes les persones que hi resten als seus familiars per continuar escrivint aquesta història. Esperem que ningú més hagi de dir, quina pena que això no passés fa uns mesos, o uns anys, quan encara vivia aquest germà o aquesta filla. Que la justícia per fi assolida per l'emblemàtica Asunción Mendieta i també per els familiars de les víctimes de Porreres i Sant Joan no sigui una excepció. I aquest, és un fet imprescindible si volem ser capaços de construir un futur lliure de les manilles feixistes. Unes manilles, com les que subjectaven dues de les víctimes de Porreres, que d'una manera metafòrica, però igualment perversa i real, encara avui moltes persones segueixen portant com un tatuatge inesborrable del passat. Unes manilles que, afortunadament i gràcies a experiències com l'exhumació de la fosa de Porreres i Sant Joan, cada cop són menys els que defensen que el millor és deixar-les posades. Seguirem desenterrant fosses, i omplint els tinters que duïen les víctimes amb elles perquè puguin escriure la seva darrera carta. **Perquè només així, il·luminarem estança a estança fins deixar tota la casa encesa.** ■

Asunción Mendieta recuperà les restes del seu pare gràcies al finançament del sindicat norueg ELOGIT, i a la feina voluntària d'antropòlegs forenses del Regne Unit

L'ONU treu els colors a Espanya

Font: www.ohchr.org

El 5 d'agost de 2002 l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans va rebre de mans d'Emilio Silva les fitxes d'identitat de 64 persones les quals foren perseguides, assassinades i llançades a cunetes i fosses comunes entre 1936 i 1949, moltes d'elles, encara desaparegudes.

El Grup de Treball de Desaparicions Forçades i Involuntàries de l'ONU ha estat en comunicació des de llavors amb el gobierno espanyol per demanar-li explicacions i recordar-li la seva obligació d'investigar aquests crims. Però la conclusió de les repetides visites i informes de l'ONU han estat que Espanya fa poc per la cerca de la veritat, la justícia i la reparació. El mapa de les fosses comunes elaborat pel *Gobierno* d'Espanya, que duu des de 2011 sense actualitzar-se, comptabilitzava 2.000 fosses sense obrir.

En 2013 el grup de treball va visitar Espanya i va emetre un complet informe amb nombroses recomanacions que no han estat acceptades: investigar i jutjar les desaparicions, eliminar els obstacles jurídics interns, assumir les seves obligacions internacionals i comprometre's de manera activa i urgent en la determinació del parador de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura, fent èmfasi en la "urgència i celeritat" a causa de "l'edat avançada de molts dels familiars i testimonis". Al grup de treball es va sumar el Comitè de Drets Humans, que al juliol de 2015 va concloure que Espanya ha ignorat les seves obligacions internacionals en aquesta matèria, i impedeix la recerca de les violacions de drets humans del passat, en particular els delictes de tortura i desaparicions forçades.

El relator de l'ONU, Pablo De Greiff

Informe de l'ONU de 7/9/2017

En l'informe que el passat dia 7 de setembre es va públic, després de comprovar com el *Gobierno* de Mariano Rajoy no ha complert amb pràcticament cap de les seves recomanacions comença d'aquesta manera: **"El Grup de Treball lamenta observar pocs avanços en la implementació de les recomanacions realitzades posteriorment a la seva visita al setembre de 2013"**. El relator especial de Nacions Unides del Consell de Drets Humans, Pablo De Greiff, destaca els **"buits"** institucionals en matèria de veritat i justícia a Espanya, i critica la **"privatització"** de les exhumacions, ja que delega aquesta responsabilitat a les víctimes i associacions, critica durament les **"interpretacions restrictives de la Llei d'Amnistia de 1977"** que **"no només neguen l'accés a la justícia sinó que també impedeixen qualsevol tipus de recerca"**, recomana que el Valle de los Caídos deixi de ser un lloc de **"exaltació del franquisme"** i recorda al *Gobierno* que ha de jutjar o extraditar els acusats de tortures en la querella argentina.

Les interpretacions de la Llei d'Amnistia de 1977 no només neguen l'accés a la justícia sinó que també impedeixen qualsevol tipus de recerca

La seva principal conclusió és que Espanya no fa gairebé res, per esclarir la veritat, fer justícia, i reparar a les víctimes: no s'han establert mai polítiques d'Estat en matèria de veritat, no existeix informació oficial, ni mecanismes d'esclariment de la veritat. **"Des de 2011 el pressupost per a la llei de Memòria, incloent les exhumacions, ha estat anul·lat"**, la qual cosa obliga als propis familiars i les associacions a finançar la cerca de les restes, com va ocórrer amb Timoteo Mendieta el passat mes de maig, localitzat en una fossa de Castella-la Manxa enmig de l'abandó institucional. Assegura que el desenteniment de l'Estat en aquest assumpte provoca que no participin autoritats judicials i que no existeixin registres oficials sobre les més de 2.000 fosses.

La Llei d'Amnistia s'erigeix com el principal obstacle en la cerca de justícia, ja que els casos s'arxiven **"sense que els jutges si més no coneixin els fets"**. Pablo De Greiff entén que la norma en si mateixa no impedeix l'obertura de cau-

ses, sinó que són les **“interpretacions restrictives”** les que dificulten la recerca dels delictes.

De Greiff recorda que els efectes de la Llei d'Amnistia són incompatibles amb els compromisos internacionals que ha subscrit Espanya, com el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, ratificat mesos abans d'aprovar la Llei. I assegura que per aplicar els beneficis de la Llei d'Amnistia requereix almenys una recerca dels fets, **“doncs d'una altra manera no hi ha responsabilitat alguna que es pugui suspendre o extingir”**. **“El delictes autònom de desaparició forçada és imprescriptible”**, però el Codi Penal espanyol encara no ha incorporat una definició del delictes concorde amb aquests termes i la justícia segueix emparant-se en una suposada prescripció per rebutjar múltiples denúncies de particulars.

El Valle de los Caídos constitueix en si mateix l'exaltació del franquisme

En 2013 el Comitè per a la Desaparició Forçada, que vigila el compliment de la Convenció homònima (ratificada per Espanya en 2009), va emetre diverses recomanacions, i va posar l'accent en l'absència de **“un marc efectiu”** per dur a terme les recerques **“independentment del temps transcorregut”** i **“encara que no s'hagi presentat una denúncia formal”**. Un retret directe al Ministeri Fiscal ja que **“els fiscals no han iniciat les recerques pertinents”**. Lluny d'iniciar les causes d'ofici, la Fiscalia General de l'Estat va dictar una instrucció en la qual demanava suspendre la declaració dels querellants citats davant diversos jutjats espanyols a petició de María Servini.

El Valle de los Caídos, **“constitueix en si mateix l'exaltació del franquisme”** i, a més, **“no hi cap menció que va ser construït amb el treball forçós de milers de presos polítics sota condicions inhumanes”** o sobre **“els cossos de les gairebé 34.000 persones que aquí estan inhumades”**. Recomana **“resignificar”** el lloc com a espai de memòria i suggereix la retirada del cos de Francisco Franco, **“difícilment podrà pensar-se com un lloc en favor de la pau i la reconciliació mentre segueixi al centre del monument la tomba amb flors del dictador”**.

El relator especial del Consell de Drets Humans tregué aquestes conclusions arran de la visita oficial a Espanya del 21 de gener al 3 de febrer d'aquest any. Dels seus contactes amb l'Executiu de Mariano Rajoy, De Greiff destaca que l'enfocament 'oficial' és maximalista, el qual exposa que **“ja estam tots reconciliats o l'única alternativa**

és el ressorgir d'odis subjacents, la qual cosa implicaria un risc massa alt”. Per contra, creu que **“els buits en la resposta institucional al tema de la Guerra Civil continuen sent objecte de diferències més profundes del que podrien ser”**. **“Resulta especialment sorprenent observar que no s'hagi fet més en favor dels drets de tantes víctimes”**, conclou el relator de l'ONU.

“No existeixen censos oficials de víctimes, ni dades o estimacions oficials sobre el nombre total de víctimes de la Guerra Civil i la dictadura”. I denuncia que diferents àmbits de la repressió com el dels treballs forçosos de presos, morts en bombardejos, repressió, nens robats, o la participació o complicitat d'empreses privades en la violació dels drets humans, estiguin encara casi sense investigar. El relator considera que la Llei de Memòria de 2007 no soluciona en absolut aquest problema, i insta al Gobierno a establir una institució **“independent però oficial”** de cerca exhaustiva d'informació, com la Comissió de la Veritat que impulsen diverses associacions. En aquest sentit **“lamenta”** que el Gobierno entengui la Comissió de la Veritat com **“una recerca històrica”**. L'informe assenyala que la Comissió és molt més que això i es refereix al **“dret a conèixer els progressos i resultats d'una recerca, la sort i el parador de les persones desaparegudes i les circumstàncies de la desaparició, així com la identitat de l'autor o els autors de la desaparició”**.

Resulta sorprenent observar que no s'hagi fet més en favor dels drets de tantes víctimes de la Guerra Civil

De Greiff considera positiva la Llei de Memòria Històrica de 2007 que obliga a llevar tots els símbols i monuments d'exaltació franquista. No obstant això, posseeix informació de l'existència de carrers i edificis, plaques commemoratives i insígnies que enalteixen a alts càrrecs i funcionaris franquistes, encara ara, al 2017.

L'informe destaca que les darrers reformes educatives han millorat el punt de vista sobre aquesta part de la història, però alguns manuals encara **“mantenen la idea d'una responsabilitat simètrica”**. De Greiff considera que la majoria

dels espanyols han estat educats en la idea que la Guerra Civil va ser **“un conflicte entre dues Espanyes”**, aspecte que reforça la política de punt i final en lloc de destacar els abusos i la violència del règim.

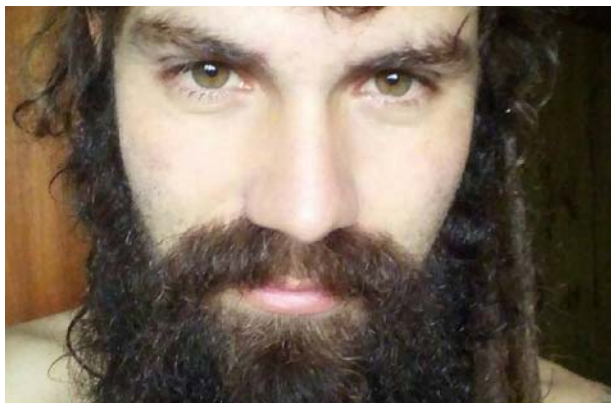
La fortalesa d'una democràcia es mesura per la seva capacitat de gestionar els reclams vàlids de les víctimes

Nacions Unides reconeix que en l'aplicació de la jurisdicció universal Espanya ha estat pionera, al·ludint a les causes contra Augusto Pinochet i el militar argentí Adolfo Scilingo per crims de lesa humanitat. Però veu amb preocupació les reformes de 2009 i 2014 que **“limiten significativament”** als jutjats espanyols per a investigar crims internacionals, i assegura que **“segueix atentament”** els processos en marxa **“com la resistència d'alguns jutges de tancar les causes”** invocant estàndards internacionals. De Greiff recorda al Gobierno espanyol que té l'obligació de col·laborar amb la justícia argentina en la causa en la qual s'investiguen crims comesos durant la Guerra Civil i la dictadura. Sobre la sol·licitud d'extradició de exagents de seguretat acusats de tortures, el relator és taxatiu: **“només podrà denegar-se**

l'extradició dels acusats si la justícia espanyola inicia les recerques i jutja als responsables”.

Moltes organitzacions i víctimes han expressat que se segueixen sentint com a ‘víctimes de segona categoria’, descriu l'informe. Un sentiment alimentat, analitza **“per mesures més ambicioses en favor del reconeixement i reparació atorgades a víctimes del terrorisme”**. El relator recomana al Gobierno espanyol que aprofiti els debats de l'Avantprojecte de Llei Orgànica de l'Estatut de la Víctima com a oportunitat per incloure **“totes les categories de víctimes”**. **“Es tracta de drets humans, no de política partidista”**. La fortalesa d'una democràcia es mesura, entre altres aspectes, per la seva capacitat de gestionar reclams vàlids de les víctimes, independentment de consideracions polítiques o d'afiliació, i de garantir el dret a la veritat sobre els esdeveniments, per més dolorosos que siguin.

El Grup de Treball finalitza el seu informe amb la invitació al Gobierno d'Espanya per contestar en un termini de 90 dies des del 7 de setembre, amb un **“cronograma actualitzat” en el qual s'indiquin les mesures que es duren a terme per implementar les recomanacions encara pendants.** ■

¿DÓNDE ESTÁ SANTIAGO MALDONADO?

El Estado argentino debe tomar medidas urgentes para buscarlo y encontrarlo, y para proteger a la comunidad mapuche Pu Lof en Resistencia

www.cels.org.ar

Santiago Maldonado va desaparèixer l'1 del passat agost després de la violenta repressió en la Lof en resistència Cushamen per part de la **Gendarmeria Argentina**, que se'l va dur de manera forçada quan es trobava participant a una protesta mapuche a la província de Chubut. Així ho denunciaren familiars i organitzacions de Drets Humans d'Argentina i els

tres testimonis que van declarar haver vist com membres d'aquesta força de seguretat copejava i es duia a una persona en una de les seves camionetes. Aquell dia més de cent efectius de la **Gendarmeria** van entrar armats a la comunitat i van disparar contra els habitants del poble, els van copejar i van cremar les seves pertinences. La comunitat indígena mapuche Pu Lof en Resistència, pertany al Moviment Autònom del Puelmapu (MAP), que lidera diversos lof (comunitats) en Chubut, Río Negro, Neuquén, Buenos Aires i La Pampa, aquesta manté des de fa dos anys una disputa per les terres adquirides pel grup multimilionari Benetton, que reclamen com a pròpies.

Els dies 1 de setembre i 1 d'octubre milers de persones es concentraren a la Plaza de Mayo per reclamar per l'aparició de Santiago Maldonado, contra tot pronòstic, la mobilització social no només no es redueix sinó que augmenta.

Santiago és una víctima més del terrorisme d'Estat que actua impunement en gran part de les ‘democràcies’ d'Amèrica llatina, fent desaparèixer milers d'activistes pels drets humans i els pobles indígenes en els darrers anys. ■

El abuso de la mujer como arma de guerra en la zona nacional

Francesc Tur Balaguer

2ª PART

Tras la partida de Yagüe, la represión en Badajoz quedó en manos del nuevo gobernador civil, el coronel Eduardo Cañizares y el teniente coronel Manuel Pereita

Vela enviado por Queipo de Llano como comandante de la Guardia Civil y delegado de Orden Público el cual, según Paul Preston, sería el responsable de 2.580 muertes hasta la fecha de su relevo el 11 de noviembre. Arcadio Carrasco Fernández-Blasco, jefe provincial de la Falange fue otro de los artífices de la represión.

Llegaron a la ciudad prisioneros de otras zonas de Extremadura y entre ellos había mujeres que trabajaban como costureras en casas de los ricos y que en la primavera de 1936 habían intentado agruparse en un sindicato. Los abusos sexuales fueron el castigo que recibieron estas jóvenes como escarmiento.¹³

Al entrar en tierras toledanas, concretamente entre Naval Moral de la Mata y Talavera de la Reina, fueron capturadas un grupo de mujeres republicanas. Preston señala que las sospechas generalizadas de que los rebeldes las entregaban a bandas de mercenarios marroquíes para que las violaran en grupo se vieron alimentadas por la charla de Queipo de Llano del 29 de agosto. En ella, el cabecilla del golpe en Sevilla así lo dio a entender¹⁴:

“Han caído en nuestro poder grandes cantidades de municiones de Artillería e Infantería, diez camiones y otro mucho material; además de numerosos prisioneros y prisioneras. ¡Qué contentos van a ponerse los Regulares y qué envidiosa la Pasionaria!”

Aquellos mismos días, concretamente el 4 de septiembre, la expedición republicana que había intentado conquistar Mallorca a las órdenes del capitán Bayo se retira precipitadamente de la isla y deja en tierra a cinco enfermeras que se habían embarcado en Barcelona junto con los milicianos. Poco después fueron detenidas e interrogadas por las tropas franquistas que ordenaron, además, que todas fueran examinadas “para controlar su virginidad”. Tras ello fueron brutal y repetidamente

violadas por un grupo de falangistas en Manacor y se cree que al día siguiente las asesinaron en el cementerio de Son Coletes de dicha localidad mallorquina.¹⁵

Las enfermeras apresadas después de la retirada de las tropas republicanas en la escuela graduada de Manacor

En el mes de marzo de este año, precisamente, se ha publicado un libro del historiador Antoni Tugores *Moriren dues vegades* (Leonard Muntaner Editor, 2017) que “rescata” del olvido la historia de estas enfermeras y rehabilita su imagen ya que los sublevados propalaron el bulo de que eran prostitutas.

En el resto de territorios donde había triunfado el golpe del 18 de julio, afirma Paul Preston, se repetía, con mayor o menor intensidad, el mismo escenario. En Zamora, por ejemplo, las palizas, las torturas, la mutilación y las violaciones de las prisioneras estaban a la orden del día. En Salamanca, Unamuno denunciaba las torturas y las vejaciones públicas de las mujeres las cuales eran obligadas a ir por la calle con el pelo cortado, humillación que también tuvo lugar en Ávila. En Galicia fue común someter a

¹³ Paul Preston “El terror de Queipo: las purgas de Andalucía”. En: *El holocausto español*. Segunda parte, cap. 5. Barcelona: Debate, 2011, pp.139-193.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Sabela Rodríguez Álvarez “Las víctimas olvidadas de Franco: violencia sexual, tortura y humillación contra las mujeres”. En: infoLibre, 16/03/2016, (en línea). Disponible en: http://www.infolibre.es/noticias/politica/2016/03/16/las_mujeres_victimas_del_franquismo_piden_justicia_argentina_46475_1012.html

las republicanas a violaciones y palizas, a raparles la cabeza, a obligarlas a beber aceite de ricino y a separarlas de sus hijos.¹⁶

En el otoño de 1936, las tropas que, desde Andalucía, habían ocupado la mayor parte de Extremadura y de la provincia de Toledo, en su avance hacia Madrid, pasaron por la localidad de Navalcarnero. Allí se las encontró el periodista norteamericano John Whitaker que en unas declaraciones a la revista *Foreign Affairs* en octubre de 1942 puso en evidencia la connivencia de los mandos militares con los abusos sexuales que llevaban a cabo sus tropas.

*“Nunca me negaron que hubiesen prometido mujeres blancas a los moros cuando entrasen en Madrid. Sentado con los oficiales en un vivac del campamento les oí discutir la connivencia de tal promesa; sólo algunos sostenían que una mujer seguía siendo española a pesar de sus ideas ‘rojas’. Esta práctica no fue negada tampoco por El Mizzian, el único oficial marroquí del ejército español. Me encontraba con este militar en el cruce de carreteras de Navalcarnero cuando dos muchachas españolas, que parecían no haber cumplido aún los veinte años, fueron conducidas ante él. Una de ellas había trabajado en una fábrica de tejidos de Barcelona y se le encontró un carné sindical en su chaqueta; la otra, de Valencia, afirmó no tener convicciones políticas. Después de interrogarlas para conseguir alguna información de tipo militar, El Mizzian las llevó a un pequeño edificio que había sido la escuela del pueblo, en el cual descansaban unos cuarenta moros. Cuando llegaron a la puerta, se escuchó un ululante grito salido de las gargantas de los soldados. Asistí a la escena horrorizado e inútilmente indignado. El Mizzian sonrió afectadamente cuando protesté por lo sucedido diciendo: ‘Oh, no vivirán más de cuatro horas’.”*¹⁷

El 27 de mayo del año pasado se inauguró en Beni Ensar, un suburbio de Nador, en Marruecos, un museo dedicado a El Mizzian (foto inferior) en la casa que le regaló Franco en la misma localidad en donde nació, acto al que acudieron algunas autoridades españolas.¹⁸

Los abusos sexuales y las humillaciones en contra de las mujeres no se limitaron a los primeros meses de la guerra. Ya en el verano de 1937, el mismo tipo de vejaciones se produjo en Vizcaya al ser ocupada por las tropas naciona-

les. Belén Solé y Beatriz Díaz en *Era más la miseria que el miedo* (Asociación Elkasko de Investigación Histórica, 2014) recogen los testimonios de mujeres de Barakaldo, Sestao y Portugalete.¹⁹

“(…) yo tenía una tía que vivía en la calle Chávarri, y bueno... Vecinas suyas las raparon que para qué... Y en Barakaldo, eso me lo contaba mi madre, en Barakaldo también. Que las(sic) rapaban el pelo, a unas las llevaban por ahí, a otras no las llevaban... Es que ocultaba todo lo que se podía, pero de rapar el pelo... ¡Bueno!.. A las mujeres, es que además obsesión con las mujeres.” Clara Zabalo (Sestao, 1940)

Solé y Díaz subrayan el fuerte componente simbólico del rapado de pelo ya que, en el contexto de los valores de la época, se ponía en tela de juicio la condición femenina de las víctimas.

Esos castigos públicos iban acompañados a veces de palizas y, en ocasiones, las mujeres eran expuestas semidesnudas, lo cual agravaba el daño psicológico en las personas y las familias hacia las que se dirigían.²⁰

Las autoras se refieren, asimismo, a la existencia de relatos sobre mujeres que, siendo presas del ejército golpista, se negaron a aceptar relaciones sexuales con miembros de fuerzas militares, aún bajo la amenaza de fusilamiento. Circularon de boca en boca y se convirtieron en símbolo y ejemplo de resistencia a la represión.²¹

“Y luego mi madre nos contaba que había chicas muy guapas, también jóvenes, que como no querían ir con los guardias, las fusilaban. Por la noche, porque no querían ir con ellos, preferían morir antes que ir con ellos.” Encarnación Santamaría (Sestao, 1932).

Durante la ofensiva en el frente catalán iniciada a finales de 1938 las mujeres republicanas, como en el resto de territorios que habían caído en manos de las tropas rebeldes, fueron objeto de brutales vejaciones. Preston destaca, al respecto, lo acontecido en la localidad leridana de Unarre. Allí, una chica de 17 años fue obligada a presenciar la ejecución de su madre y, posteriormente, fue violada en grupo antes de matarla también a ella.²²

No se trataba de un hecho puntual. El día de Nochebuena de 1938, al ocupar Maials, en el

¹⁶ Paul Preston “El terror de Queipo: las purgas de Andalucía” En: *El holocausto español*. Segunda parte, cap.5. Barcelona: Debate, 2011, pp.139-193.

¹⁷ Ignacio Cembrero “La última victoria de El Mizzian, el general exterminador” En: *El País* 04/06/2016. (en línea). Disponible en: http://elpais.com/diario/2006/06/04/espana/1149372011_850215.html

¹⁸ Gabriel Cardona “Un museo y una estatua” En: *El País*, 24/06/2016 (en línea). Disponible en: http://elpais.com/diario/2006/06/24/opinion/1151100006_850215.html

¹⁹ Belén Solé; Beatriz Díaz “Castigos públicos” En: *Era más la miseria que el miedo. Mujeres y Franquismo en el Gran Bilbao. Represión y Resistencias*. Bilbao: Asociación Elkasko de Investigaciones Históricas, 2014, p.33.

²⁰ *Ibidem*, p.34.

²¹ *Ibidem*, p.36.

²² Paul Preston “La larga guerra de aniquilación de Franco” En: *El holocausto español*. Barcelona: Debate, 2011, pp.511-615.

extremo sur de Lérida, al menos cuatro mujeres fueron violadas. Una de ellas tuvo que soportarlo delante de su marido y su hijo de siete años, obligados, a punta de pistola, a presenciar el acto. En Callús (Barcelona), un hombre que vivía con su esposa, su hija y la prima de esta, fue ejecutado por unos Regulares, que violaron a las tres mujeres y luego las mataron a punta de bayoneta.²³

A modo de conclusión, se puede decir que la represión ejercida sobre las mujeres –como afirma la historiadora andaluza Pura Sánchez Sánchez– es una categoría relevante, diferenciada de la ejercida sobre los hombres y que no debe entenderse, por tanto, como una variante de la represión masculina sino como un fenómeno que tiene sus rasgos propios.

²³ *Ibidem*

Compañía de Regulares

A las mujeres se las reprimió, básicamente, por haber transgredido el modelo tradicional femenino que el nacionalcatolicismo quería perpetuar acabando con los avances obtenidos durante la Segunda República. **Su humillación pública, con castigos que no se aplicaban a los hombres, responde a los patrones de una sociedad patriarcal de cuya moral se erigían en defensores los sublevados.** ■

25 RELATS: Mallorca 1936

13ª ENTREGA

QUERELLA DESTINADA AL JUZGADO NACIONAL EN LO CRIMINAL Y CORRECCIONAL FEDERAL Nº 1 DE LA CIUDAD DE BUENOS AIRES - REPÚBLICA ARGENTINA, EN LA CAUSA 4591/10 POR GENOCIDIO Y/O CRÍMENES DE LESA HUMANIDAD

DATOS DE LA PERSONA QUERELLANTE

• **Nombre:** Pedro Miralles Roca

DATOS DE LA VÍCTIMA DIRECTA

- **Nombre:** José Miralles Garau
- **Edad:** 31
- **Origen:** Montuïri (Mallorca)
- **Grado de parentesco:** padre

HECHOS

Mi padre, José Miralles Garau, trabajaba en el campo. De pequeño estudió en la Porciúncula (Palma), realizando estudios de fraile franciscano de los que salió antes de dar misa, y se casó con Doña Apolonia Roca Mayol. El hecho de estudiar le permitió ser de los pocos que en esta época sabía leer y escribir perfectamente, cosa que les permitía escribir en el periódico semanario CIUTADANIA, que era un órgano del partido republicano federal. También tocaba en la banda de música de Montuïri y cantaba en la coral del pueblo. Estaba afiliado al

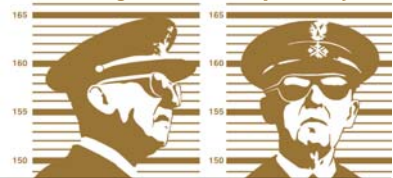
partido republicano. Estos hechos descritos fueron sus únicos delitos.

La noche del 1 de septiembre de 1936, hombres que no eran del pueblo vestidos de falangistas, vinieron a buscar a mi padre a su casa, en la calle Pou del Rei nº 16 de Montuïri. Entraron por la noche sobre la 1:00 horas. Se lo llevaron sin mediar palabra con su mujer Apolonia Roca Mayol, ni con ninguno de sus tres hijos pequeños de 7,5 y 2 años respectivamente. Una calle más abajo les esperaban los falangistas de Montuïri que se lo llevaron y asesinaron la noche del mismo día en la carretera entre Sencelles y Biniali. Los falangistas de Montuïri eran Rafael (Rafelet) yerno de Mateo Sastre Balanguer, el cual conducía el auto; Pedro Garcías Sampol (Soldadet), que era jefe de la falange de Montuïri; y Gabriel Mayol Mayol Xiu, hijo de Xiu y Pavora. Una semana antes lo llamaron al ayuntamiento y le hicieron beber aceite de ricino para asustarle.

El cuerpo asesinado de José Miralles Garau fue depositado en el cementerio de Sencelles y lo enterraron allí, sin saber exactamente donde. Y sin haber podido conseguir nunca el cuerpo de mi padre.

Dos testimonios reconocieron el cadáver de José Miralles Garau. Ellos fueron Juan Socías Cerdà y Gabriel Serra Bauzá (se adjunta hoja de testimonio escrita por el Regimiento de infantería número treinta y seis de guarnición en Inca), ambos fallecidos. ■

Querella Argentina. El franquismo a judici

L'ACTIVITAT de la MEMÒRIA

1 de maig, Dia del Treball

(Palma 1/5/2017)

Maria Jesús Balaguer, en representació de MdM a la Manifestació de l'1 de maig, Dia del Treball.

Xerrada a l'IES Juníper Serra

(Palma 10/5/2017)

Tonina Mercadal impartí una xerrada a l'institut Juníper Serra sobre l'exhumació de la fossa de Porreres.

Xerrada a l'IES s'Arenal

(Llucmajor 11/5/2017)

Tonina Mercadal i Mª Antònia Oliver impartiren una xerrada a l'IES s'Arenal sobre l'exhumació de la fossa de Porreres, objecte d'estudi a l'assignatura d'història, la professora de la qual és Dolors Marín.

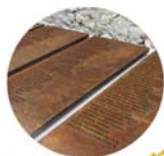
Xerrada a l'Espai Mallorca

(Barcelona 16/5/2017)

PORRERES
DIGNIFICANT LA MEMÒRIA
xerrada col·loqui sobre memòria històrica

ESPAI MALLORCA
DIMARTS 16 MAIG
20:30 HORES

INTERVENEN
Maria Antònia Oliver
Pedro de Echave
Sebastià Lliteres

ESPAI MALLORCA ORGANITZA

Xerrada col·loqui sobre la fossa de Porreres a l'Espai Mallorca de Barcelona. Intervengueren Mª Antònia Oliver amb Pedro de Echave i Sebastià Lliteres.

6è aniversari Mur de la Memòria

(Palma 27/5/2017)

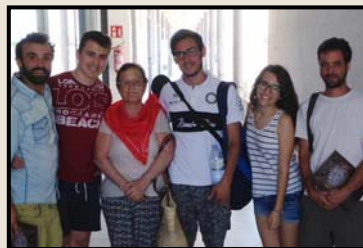
L'aniversari del Mur de la Memòria a Palma va ser dedicat aquest any als refugiats dels conflictes i l'exili. Intervengueren Manel Santana, Director de l'Àrea de Memòria Democràtica de la Conselleria de Cultura, Engràcia Vicens Pedrós, filla de Guillem Vicens, repressaliat i Esther Montoliu, ginecòloga voluntària de l'ONG Rowing Toge-

ther a Tesalònica, Grècia. Les peces musicals que tancaren l'acte foren a càrrec de Biel Majoral, Miquel Brunet. L'acte es tancà amb l'ofrena floral col·lectiva a totes les víctimes del feixisme.

Xerrades a l'IES de Santanyí

(Palma 19/6/2017)

El dia 19 de juny MdM visità l'institut de Santanyí per a fer oferir una xerrada amb Jaume Servera, nét de Joan Bibiloni i Bel Antich.

Xerrades Sabers al Sud

(Palma 22/6/2017)

Peter de Echave i Mª Antònia Oliver participaren a la xerrada *Territoris de memòria, entre la vida i la història* del cicle *Sabers del Sud* en el Café a Tres Bandes.

Revetlla Orgull LGBTI 2017

(Palma 28/6/2017)

MdM participà a la revetlla Orgull LGBTI que aquest any tenia com a lema *Cos+identitat= la meua decisió*, per a recolzar un col·lectiu perseguit i repressaliat durant molts d'anys.

Nomenament del nou batle de Palma

(Palma 1/7/2017)

1 de juliol prengué possessió del seu càrrec el nou batle de Palma Antoni Noguera i MdM assistí per a comunicar-li les seves reivindicacions.

Comissió de Patrimoni del Consell sobre sa Feixina

(Palma 14/7/2017)

Aquest dia es va reunir la comissió de Patrimoni del Consell de Mallorca per decidir sobre la catalogació, o no, del monument al creuer *Baleares*. MdM va donar el seu suport a la decisió de NO declarar la catalogació del monument.

Silenci trencat

(Palma 17/7/2017)

El 17 juliol s'estrenà el documental *Silenci trencat, la fossa de Porreres* sobre el procés d'exhumació a l'Auditori municipal de Porreres. L'estrena fou presentada per Dolors Marín.

Banderes a mig pal el 18 de juliol

(Palma 18/7/2017)

Les banderes de la façana de Cort onejaren a mig pal en record i memòria de les víctimes del franquisme en el dia de commemoració del cop d'estat militar, en

resposta a una petició de Memòria de Mallorca que sol·licitava "que el 18 de juliol, en senyal de respecte i també d'advertència sobre fets que mai s'han de repetir, les banderes de l'Ajuntament de Palma onegin a mig pal, així com també el vostre reconeixement públic a les víctimes de la repressió franquista i a totes aquelles persones que lluitaren contra la imposició feixista".

Ple del Consell de Mallorca

(Palma 18/7/2017)

El 18 de juliol el ple del Consell de Mallorca aprovà la NO catalogació del monument al *Baleares*, una fita històrica que MdM no es volgué perdre.

Presentació del diari *Jornada*

(Palma 21/7/2017)

Mª Antònia Oliver intervingué a la presentació del diari *Jornada*, un diari independent de base cooperativa, i deslligat de les grans empreses.

Sa Feixina, si que tomba!

(Palma 27/7/2017)

El plenari del dia 27 de juliol de l'Ajuntament de Palma va decidir esbucar el monument al creuer *Baleares*, ubicat a sa Feixina.

6a Caminada per la Memòria

(Calvià 23/8/2017)

El dia 23 d'agost es celebrà la sisena Caminada per la Memòria des de Puigpunyent al cementiri de Calvià, recordant el recorregut que feren Gabriel Pujol, Pere Joan Alcover, Joan Ferrà i Cristòfol Barceló empresonats, els dos darrers foren assassinats en una aturada del camí.

39a Concentració mensual: Veritat, Justícia i Reparació

(Palma 2/9/2017)

El primer dissabte de cada mes, i ja fa 39, ens concentram a la plaça del Mercat de l'Olivar, aquesta vegada commemoraren el Dia Internacional de les Víctimes per Desaparicions Forçades, comptant amb companys/es de Xile i Argentina que ens contaren les seves experiències i exigírem l'aparició de Santiago Maldonado, un jove activista argentí desaparegut, suposada-

ment per les forces de seguretat al sud d'Argentina. L'acte va concloure amb la interpretació de diverses cançons de Víctor Jara a càrrec de Vientos de Poniente.

Vientos de Poniente canta a Víctor Jara (Palma 9/9/2017)

Al teatre Xesc Forteza de Palma gaudirem d'un emotiu concert de Vientos de Poniente que interpretarà tot un repertori de cançons del cantautor xilè Víctor Jara, assassinat per la dictadura xilena l'any 1973, una formació formada per Andrea Cavallaro i Camila Durán (veus i percussió), Mauricio Durán (veu, guitarra, xarango i tiple) i Toni

Paredes (violí). En un descans del concert Mª Antònia Oliver intervingué recordant la figura de Víctor Jara i recordant totes les víctimes de les dictadures.

80è aniversari de la Federació de Dones Lliures (Palma 10/9/2017)

La nostra companya Dolors Marín va participar com a historiadora al 80è aniversari de la Federació de Dones Lliures.

Presentació del Cercle Podem de MH i DDHH de Catalunya (Barcelona 15/9/2017)

15 de setembre Maite Blazquez de Memòria de Mallorca participà a la presentació del Cercle Podem de Memòria Històrica i Drets Humans de Catalunya.

A la presentació també assistí el company Felipe Moreno en representació de la xarxa Catalano-Balear de la Querella Argentina.

POESIA

El deure de la Memòria

tantes les vides segades
per pensar sols diferent,
tantes les boques tancades
per tenir altre pensament.

Creadors d'un moviment
de maleïda eufòria,
seren trista la història
enternant la llibertat,
deute de la societat
recuperar la memòria.

No a la impunitat del franquisme
Exhumació fosses • Anul·lació causes
Retirada simbologia

Concentració
Tots els primers
dissabtes de cada
mes, diferents
col·lectius
memorialístics ens
concentram a la PL
de l'Olivar de Palma
a les 12.00 h. **VINE!**

VERITAT JUSTÍCIA REPARACIÓ

Companyes, companys, no vos oblidem!

Ajuda la Memòria!

Nou número de compte
de MdM per si voleu ajudar amb
qualque aportació a l'Associació:

Colonya Caixa de Pollença:
ES96 2056 0004 44 1000599520

Vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

Entra a www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al 625 45 45 00